

ПРОМОЦИЈЕ

ЦРНОГОРСКА МОДЕРНА ДРЖАВА - У ПОТРАЗИ ЗА ВЛАСТИТИМ ГРАЂАНИМА!

Част ми је, као политологу, представити ову ријетко важну књигу!

Обиљем грађе, разином аргументације, аналитичким приказом и критичким вредновањем цјелине процеса изградње црногорске *модерне* државе, књига академика Мијата Шуковића *Нововјековна држава Црна Гора. Стварање, развој и искушења* - неодољиво нас наводи на продубљено разумијевање темељних политичких процеса у Црној Гори, у току два стољећа, а нарочито у кључном State-Building раздобљу од Петра I до Николе I Петровића (од њезиних почетака до њезина укидања, од краја 18. стољећа до краја Првог свјетског рата).

Како, дакле, политологијски разумјети и тумачити ово важно историографско истраживање еминентног уставног правника?

Према *логици* ауторова излагања, могу се (до 1918) разликовати три велика повијесна раздобља. Прво је раздобље „*теократско-републиканске владавине*” (1696-1851); друго је раздобље *просвијећеног апсолутизма* (1852-1905); треће је раздобље *парламентарне уставне монархије* (1905-1916/1918).

Сам аутор склонији је подјели на два историјска раздобља, како истиче у својој оцјени значења и важности Устава за књажевину Црну Гору из 1905.: „Устав је озаконио и у црногорски живот увео и више позитивног од овдје идентификованог. Дао је снажан печат историјским токовима у Црној Гори... На основу њега и послије њега настао је *нов-период црногорске историје. Прекретница је. Размеће је у развојном успону црногорске државе и црногорског друштва на два историјска периода - доуставно и уставно.* “

„Доуставно” раздобље препокрива цијелу претходну политичку повијест изградње државе, при чему остаје ипак упитним када заправо завршава предржавна, традиционална „теократско-републиканска владавина” (ознака припада Илариону Руварцу), а када започиње апсолутизам (не може бити прије *Стеге* св.Петра Цетињског, 1796; не може

бити ни касније од Општега земаљског законика књаза Данила, 1855) Сам аутор повијесно раздобље, ако не од Петра I, а оно свакако од књаза Данила, склон је назвати „апсолутном монархијом” (која се онда 1905. преобразује у уставну). Мени се чини категоријално примјеренијим (као што ћемо видјети) да се цијело то раздобље конструкције модерне црногорске државе назове „просвијећеним апсолутизмом”.

Слиједећи мисаону нит ове књиге, на битно нов начин суочавамо се са *скривеном тајном* (како би Маркс волио казати) црногорске модерне политичке повијести. Наиме, у политологијском кључу, ваља се са свом озбиљношћу запитати што значи теза да традиционални, преддржавни, црногорски облик политичког живота и заједништва *није био владикат или теократија* (како се уобичајено сматра) него „*теократско-републиканска*” *владавина*? Главни аргумент у прилог тој одлучујућој тези јест да су двије основне институције одређивале карактер тог типа владавине: црногорска православна црква (с владиком на челу) и Општецрногорски збор. Општецрногорски збор, стољећима најважнија политичка институција, својим саставом, начином одлучивања и утјецајем дефмира тај тип владавине као републикански. У њему се Црногорци, чланови збора, не покуравају никоме доли самима себи, њихова је воља суверена. Владика као вјерски поглавар и свјетовни поглавар, само је принцепс, први међу једнакима. Стољећима *прије државе и без ње, Црногорци су већ били ГРАЂАНИ, дакле политички субјекти своје судбине. Такав тип владавине обликовао је национални карактер црногорског народа* (јер је народ увијек оно што од њега учини облик владавине под којима живи, како нас је научио Rousseau). Битна својства тога традиционалног националног карактера црногорског народа јесу: **аристократски кодекс части** (част је увијек изнад свих позитивних закона и јаче обвезује од њих), радикални дух непокуравања (по Tocquevilleови поимању, управо се у том духу читовала слободарска црта француског племства као аристократије у старом режиму) и политичког индивидуализма. Сваки је Црногорац сам себи господар!

Истовремено, тип традиционалног друштва у Црној Гори био је племенски, који је развијао колективистички образац живота и вриједности. Племе је било примарни облик човјекове идентификације и оквир његове егзистенције.

Главне традицијске вриједности, које се иначе међусобно искључују, екстремни индивидуализам и екстремни племенски колективизам, тако су били тешко премостива запрека политичкој модернизацији Црне Горе.

Суверена правна и свјетовна држава и модерно грађанско друштво не могу се изградити на тим основама. Стога је основна задаћа

црногорске државе била не само сламање племенског партикуларизма (што се увијек истиче), него и нешто много више и знатно теже -а посве обрнуто од епохалног тренда - укидање „теократско-републиканске владавине”, укидање екстремног индивидуализма. Што то значи, ваља јасно освијетлити: укидање **грађанина, човјека као политичког субјекта и његово свођење на слободног поданика или држављанина**. А ако је тако, тада је основна потешкоћа изградње државе у Црној Гори била у надасве тегобном и драматичном процесу политичког десубјективирања црногорских грађана, с републиканским духом слободе и непокоравања. О драматичности тог процеса свједочи животна судбина првога црногорског свјетовног владара књаза Данила I, који је жељезном вољом ломео традиционални црногорски индивидуализам. Није претјерано казати да је сва величајност велике династије Петровића била управо у њиховој свијести и вољи да се с тиме ухвате у коштац, да **такорекућ објаве рат властитим грађанима-витезовима!** Да сломију њихов дух непокоравања и анархоидног индивидуализма. Био је, дакле, нужан, **апсолутизам**, стварање *јакe средишње власти* способне да *наметне владавину опћенитих норми, закона, и зајамчи правни субјективитет* људи на свом државном територију. А тај апсолутизам у пуној мјери успоставља се тек с књазом Николом. *Књаз Никола персонифицира два квалитативно различита повијесна раздобља, и оно апсолутистичко и оно либерално-конституционалистичко. Најприје је Црногорце свео на држављане (“доуставно”), да би их уставном реформом 1905. поновно уздигао у статус грађана (citoyens).*

Како је то било могуће? Основни елемент одговора се намеће: предмодерна теократско-републиканска владавина подразумијевала је грађанина-ратника у на рат првенствено усмјереној вјерско-политичкој заједници, која се темељила на древном начелу “Bellum et Justitia”. У црногорској повијесној варијанти: „за крст часни и слободу златну”. Модерна држава, као правна организација, задужена за пацификацију политичкога и социјалног поља, сукладно модерном геслу „Pax et Justitia”, морала је најприје укинути тога ратника-грађанина, подвргнути га праву и законима („привести га познанију права”) а тек потом, повијесно и логички, субјективирати га правно и економски, а потом и политички у модерног грађанина (у смислу и *citoyen* и *bourgeois*).

Највиши домет ове нужне, непрекорачиве фазе модернизације црногорске државе и јуридизације патријархалнога и фрагментиранога социјалног поља недвојбено је чувени *Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору* (из 1888), којим је цијела домена грађанског и приватног права уређена на узоран начин. Којим је, како Шуковић истиче, „на врхунски европски ниво уздигнут црногорски правни поредак”

(дио трећи, точка 10, стр. 122-128). У европским компаративним оквирима, ово грандиозно цивилизацијско достигнуће успоредиво је с градителским, друштвотворним потхватом Наполеона Бонапарте, с његовим епохалним *Code Napoleon* из 1804. Стога је и књаз Никола, као и велики Бонапарта, примјер „просвијећеног апсолутизма”, који је био нужна метода политичкога и правног сламања безнадно анакронога, предмодернога социјалног поља (сјетимо се само гласовите Tocquevilleови анализе порезног сустава у францускоме старом режиму, по којем је тадашње француско друштво налик на Туркестан - да би се схватила величина Наполеонова потхвата).

Носитељ обје фазе политичке модернизације, поновимо, био је, и према овој студији, књаз/краљ Никола - што га бесумње чини средишњом државничком личношћу црногорске модерне повијести. Није ми познат сличан случај у компаративном кључу, да је један исти владар био успјешан носилац и апсолутистичке и уставне фазе државне повијести неког европског народа (покушајте замислити либералног Наполеона!).

Процес политичке модернизације црногорске државе, у објема фазама, ова књига реконструира на узоран начин.

1. Веома је вриједан, конзистентан и аналитички увјерљив, први дио (дијелови I-III) који приказује и вреднује раздобље успостављања апсолутистичког облика модерне државе у Црној Гори (од Петра I, преко Петра II, до књаза Данила и Николе (у првој фази).

2. Средишњи дио књиге (дијелови IV-VI) резултат је огромног и пасионираног истраживачког напора и мора се оцијенити суперлативно. Доказао је, помном анализом Устава из 1905. и његове примјене, сву неодрживост повијесних заблуда и манипулација о карактеру црногорске државе тог раздобља. Од једва је мјерљивог теоријскога и практичнополитичког значаја беспријекорно приказивање и вредновање тадашње црногорске државе као „парламентарне уставне монархије” и посебице краља Николе као аутентичнога уставног монарха. У њему се читује сва знанствена скрупулозност и снага уставноправне анализе, што и јест најужа професионална специјализација ауторова (у основи, овај се понајбољи дио књиге ослања, уз становита краћења и преинаке, на претходну веома запажену његову књигу *Устав за књажевину Црну Гору од 1905. у свом времену*, Подгорица 2005.).

Колика може бити знанствена важност Шуковићевих истраживања у будућности црногорске историографије, а колико се она још увијек превиђају, нека посвједочи примјер жилавог истрајавања стереотипа о карактеру „уставног раздобља”, напосе књаза Николе као слабо прикривеног самодршца, и након усвајања Устава, на који наилазимо и код иначе несумњиво врских и поузданих црногорских повјесничара.

Као примјер може послужити нетом објављена *Историја Црне Горе*; у њој се устврђује: „јасно је да је оваквим типом парламентаризма остала *готово неокрњена књажева власт*, а да је *Народна скупштина у доброј мјери служила као декор који је укривао тај апсолутизам*. Премоћ књаза над Скупштином, и непостојање механизма којима би Скупштина контролисала владу, упућивала је на *суштинску очуваност пређашњег система власти*” (Живко Андријашевић/Шербо Растодер, *Историја Црне Горе. Од најстаријих времена до 1903.*, Подгорица, Центар за исељенике, стр. 255; истакнуо - Д.Л.).

Трајна је знанствена заслуга ове књиге, и на чињеничноме и на вриједносном плану, да такве врсте увријежених и површних судова неопозиво проказује као знанствено неутемељене оцјене.

Али, ако књига доиста увјерљиво доказује да је од 1905. доиста наступила битно нова фаза изградње државе Црне Горе као уставне парламентарне монархије, па дакле знамо када начелно завршава раздобље „просвијећеног апсолутизма”, много је мање јасно када оно заправо започиње.

У сучељавању с том спознајном двојбом, коју и ова књига оставља отвореном, може бити потицајно суочити се са саморазумијевањем главног актера процеса модернизације (књазом Николом), које он исказује у својој *Пријестаној бесједи* (19. 12. 1905). Изговара је црногорски владар као образложење разлога који су га навели да донесе устав.

Књаз Никола I Петровић Његош тада бесједи као уставотворац овако:

„Облик Државне управе био је до сада у овој земљи *облик Самодржавља*... Ни Моји Славни Претходници ни Ја, нијесмо се, *као други аутократи*, сматрали неодговорнима и *нијесмо држали да је наша воља Закон*... Ми нијесмо сматрали ову земљу као спахилук, него смо штеђели и лишавали се свега онога што би Нас од Црногораца разликовати могло. *Не -нијесмо били деспоти, но мученици за народно добро*.

Вршећи Нашу Владарску моћ, Ми смо је *сами ограничавали* и сматрали смо се вазда одговорним, не само Богу него и народу. Томе су *доказ многи сабори, знамените скупштине и састанци* на које смо Моји Преци и Ја *сазивали народ да се с њиме савјетујемо за опште добро* ... *власт Наша није била самовлашче, но чист израз народне воље*...

Но, полазећи од увјерења да је за Црну Гору *прошло вријеме Самодржавља* - *које је било и лијепо и славно* - а водећи рачуна о духу времена, Ја сам, Господо, *ријешо да тој владавини дадем други облик*...

Дајем га [Устав] народу да се њим дичи и поноси, као тековином мирном и Богом благословеном, *на коју нико у мојој земљи није ни помишљао* - *што је најрјечитији доказ да Самодржавље није било ником тешко, осим Мени, због његове преогромне одговорности*...

Овијем даном Отацбина наша постаје уставна монархија и ми са срећом ступамо у нов политички живот... (*Нововјековна држава Црна Гора*, стр. 218-219; све истакнуо - Д.Л.).

Барем је двије ствари самопроглашени уставни монарх замаглио или хотимично побркао:

Прво, док је постојала „теократско-републиканска владавина” није могло бити самодржавља, јер је то **предржавни тип владавине**. Двојица његових Славних Предака нису били самодршци, нису имали неограничену власт над црногорским држављанима. Али су Петар I и Петар II одлучно започели државотворни процес разградње наслијеђеног типа владавине. У ратним увјетима они још ни издалека нису имали политичку моћ да укину тај тип владавине. Успјешно су га започели потискивати изграђујући средишњу власт, монопол политичке силе, култ закона. Тек започели. Тај се модернизацијски процес догађао у наслијеђеном институционалном оквиру „теократско-републиканске” владавине. Одвијао се успјешно, само захваљујући посве изнимном државничком умијећу, духовном ауторитету и ратничкој смионости великих владика, *утемељитеља црногорске нације и њезина духовног идентитета*. Само је њихова колосална политичка статура, на основи њихових *особних највиших својствава*, могла успјешно започети с поступним превладавањем републиканског духа старих Црногораца. Да их, премда једнаки с њима, *ничим присиљени признају за своје Господаре*. Па ипак, Петар I и Петар II још нису могли бити самодршци, њихова воља још није могла бити закон - били су духовно-свјетовни поглавари самосвјесних црногорских грађана, с којима су заједно, као и њихови пређи, одлучивали на знаменитим Општецрногорским и главарским зборовима. Невјероватна је државничка величина Петра II да је схватио како се повијесно неодрживи облик владавине може превладати тек ако се истодобно укину обје његове саставнице - и теократска и републиканска. Дакле, да се мора укинути владикат и успоставити свјетовна (апсолутна) власт, да би се могао укинути републикански елемент екстремнога политичког индивидуализма. Тек је први црногорски свјетовни владар, књаз Данило, био први самодржац, јер је апсолутистички свео институцију Општецрногорског збора на савјетодавни орган. Али је није укинуо; то ће учинити тек књаз Никола (последњи збор је сазвао 1879). У Николино доба, његова је воља била закон, он је био самодржац, вријеме самодржавља поклапа се у основи с његовом владавином.

Друго, вријеме самодржавља му је, Књазу Господару, било „и лијепо и славно”, јер је то вријеме његове ничим правно ограничене владавине. У томе готово простодушном признању очитује се аутократска нарав црногорског самодршца, психолошки доказ да је он успио у свом

потхвату. Притом он дијелом „заобилази истину”, а дијелом заварава и себе и друге. Не одговара истини да на уставно ограничавање његове апсолутне власти „нико у мојој земљи није ни помишљао” (они који су на то само помишљали провели су се као и у сваком апсолутистичком режиму). Заварава се, свјетли књаз, ријечима да „*самодржавље није било ником тешко*” (осим Њему самоме „због његове преогромне одговорности”). Зар је књаз Господар доиста могао мислити да је посве укротио Црногорце да им и сама идеја Општецрногорског збора постане страна?

А када би, рецимо, књаз и био у праву, како је могао вјеровати да ће од таквога људског материјала, који је само за педесет година посве изгубио републиканску слободарску душу, поновно, с помоћу устава, моћи изградити истинске грађане у демократскоме парламентарном амбијенту?

Можда стога и није случајно да је управо књаз/краљ Никола остао најспорнији владарски лик у великој династији Петровића. Овисно о куту проматрања и вредновања: јесу ли о њему судили као републиканци или као држављани. У њему су, чини се, Црногорци препознавали сами себе, и у најбољем и у најлошијем свјетлу.

Поука је ове јединствене црногорске политичке повијести парадоксална: црногорски грађани не граде своју политичку субјективност нужно у сугласју с (властитом) државом. Јер Црногорци су и прије државе (модерне) били оно што по држави (демократској) на њезину највишем ступњу тек треба и могу да буду! Успомена на херојске републиканске дане, на знаменита народна зборовања грађана-вitezова, баца тешку сјену на саму државу, као инструмент нормализације и пацификације политичкога и друштвеног живота.

Повијест се злокобна поиграла са судбином црногорске модерне државе и њезиних грађана. Тзв. „Велика Подгоричка скупштина” 1918., као фарсични ехо славних републиканских дана Општецрногорског збора, замутила је памет црногорским грађанима да у једном непоновљивом моменту помисле како могу суверено докинути властиту државу!

У томе нису могли трајно успјети. „Лудило не твори право” (Rousseau), један демос нема суверено право укинути себе самога. Уставна конструкција државе Црне Горе била је пречврста да би се могла за свагда докинути повијесним реминисценцијама. Она је могла бити срушена само голим политичким насиљем и идеолошким манипулацијама. Импресивна је моћ права, права националне државе на опстојност - никакво га насиље не може трајно докинути и скинути с повијеснога дневног реда.

Док анализу тзв. State-building процеса у овој монографској студији држим узорном и по строгим критеријима, дотле се у анализи и разумијевању тзв. Nation-building процеса јављају и становити пробле-

ми. Главна линија аргументације којом се показује модерно обликовање црногорскога националног индивидуалитета, није увијек довољно увјерљива и примјерена сложености тог процеса. Разумијевање тог процеса и јест изнимно тешко, напосе зато што захтијева и компаративну анализу српскога (а и шире јужнословенскога) процеса обликовања националних индивидуалитета. К томе, у теоријском компаративном кључу изградње нације барем на европском простору. Да је тај оквир уважен, анализа црногорског „српства” и српскога националног програма била би друкчије освијетљена. Примјер, Његошево српство или „србовање” (стр. 84 и даље), као елемент несводљивога црногорскога националног индивидуалитета, нужна је конзеквенца тадашње доминантне теорије нације као језичне заједнице (коју су усвајали сви највећи умни људи и ових простора у XIX стољећу). По мом суду, напомена о читању и разумијевању Његоша и његова „српства”, не уклапа се сасвим логично у структуру излагања. Она не успијева увјерљиво докучити сву вишедимензионалност Његошева поимања и доживљавања српства. Борећи се, с пуним правом, против плитких, једностраних и тенденциозних читања и инструментализације Његошевих стихова за идеолошке подвале и манипулације, аутор није, нити је могао освијетлити све конотације његошевског српства.

И када је о *Начертанију* ријеч критичко вредновање морало би бити знатно пажљивије и комплекснија, а не сводити се на пуку беспризивну осуду (стр. 91-94). Оно је прије свега програм спашавања самог опстојања Србије и српскога народа, у склопу преуређења отоманског царства, у еквидистанци спрам Русије и Аустроуграске. У битној разлици спрам протуотоманске стратегијске оријентације и политике државе Црне Горе, у ослонцу на руско царство. Као разлика између **двје пијемонтске државе**, које нуде различите стратегије ослобађања јужних славенских народа. Отуд тај дојам да је ријеч о „браћи-непријатељима”, како би рекли Французи.

Ваља упозорити и на двије очигледне мањкавости ове студије.

Прва се читује у обради повијесног раздобља након укидања црногорске државе. Већ и самим обимом, посљедњи дијелови књиге (дијелови IX-XI) заправо су публицистички додатак претходним изворним знаственим истраживањима. Тако дијелови X и XI, који обухваћају раздобље од 1941. до данас имају само 5,5 страница! Било је много примјереније да су ти дијелови унесени у неку врст поговора, ако је аутору толико било стало до тога да књигу не заврши баш с укидањем црногорске модерне државе и калваријом Црне Горе, након тзв. Подгоричке скупштине.

Други се недостатак књиге читује у томе што процес „стварања, развоја и искушења” црногорске државе није довољно сагледан и изложен у склопу поузданих регионалних и европских токова, поглавито

великих повијести отоманског царства. У садржајном смислу, то је и највећи недостатак ове студије.

Речени недостаци нипошто не умањују велике основне вриједности ове студије. Она заслужује и побуђује даљња критичка пропитивања и суставна истраживања. Судећи о њој као политолог, увјерен сам да је тешко прецијенити колико она може бити спознајно потицајна за црногорску знанствену заједницу, за хисториографију посебице. Али и ширу јавност. И не само за Црну Гору. Нећу погријешити устврдим ли, на крају, како је књига овакве знанствене квалитете и државотворне вриједносне оријентације, црногорскога угледнога уставног правника Мијата Шуковића, аутентична интелектуална најавна и симболичка потпора обиљежавању године када ће црногорски демос, најзад и неопозиво, поновно задобити своју политичку душу и са себе скинути клетву утемељитеља црногорске нације светог Петра Цетињског!

Увјерен сам да је оваква књига веома добродошла и за чланове црногорске националне заједнице у Хрватској да се упознају са црногорском државотворном традицијом (дакле, *правном и уставноправном*), о којој најчешће имају само површна и непоуздана знања.

Да о широј јавности (укључујући и интелектуалну) у Хрватској и не говоримо, која о томе нема баш никаквих знања!

Проф. др сц. Драгутин Лаловић

